

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2010-05-04

UDK 719.025.3:726.04(497.4Piran)

"SOFFITTO VENEZIANO" V LADJI ŽUPNIJSKE CERKVE SV. JURIIJA V PIRANU: KONSERVATORSKI PRISTOP K OBNOVI IN PREZENTACIJI LESENE KONSTRUKCIJE

Vanja PROHINAR
SI-6274 Šmarje, Pomjan 17f
e-mail: vanja.prohinar@gmail.com

IZVLEČEK

V prispevku avtorica predstavi konservatorski pristop k obnovi in prezentaciji lesene konstrukcije stropa v dvoranski ladji župnijske cerkve sv. Jurija v Piranu. Poudarek obravnave je na osnovnem dekorativnem ogrodju, v katerega so vpeta platna. V zadnjih dveh desetletjih so zaradi nujne celovite obnove osrednjega piranskega sakralnega spomenika sistematično potekale konservatorske raziskave, ki so prinesle vrsto novih odkritij in ugotovitev. Nova dognanja in izsledki konservatorskih raziskav so ključni pri izdelavi konservatorske dokumentacije za obnovo in prezentacijo ladijskega stropa, katere bistveni deli so analiza obstoječega stanja z arhitekturnim posnetkom, raziskave arhivskih dokumentov, primerjalne umetnostnozgodovinske analize sorodnih primerov in morebitnih vzorov ter konservatorsko-restavratorske raziskave konstrukcije in dekorativnega dela stropa.

Ključne besede: soffitto veneziano, arhivski dokument o izdelavi stropa iz 1625, beneška rezbarja Pier Antonio Pente in Francesco q. Alvise da Venezia, Giovanni Righetti, konservatorski pristop, obnova in prezentacija stropa

IL "SOFFITTO VENEZIANO" NELLA NAVATA DELLA CHIESA PARROCCHIALE DI SAN GIORGIO A PIRANO: RESTAURO E PRESENTAZIONE DELLA STRUTTURA LIGNEA

SINTESI

Nell'articolo l'autrice illustra l'intervento di restauro e di presentazione della struttura lignea del soffitto della navata della chiesa parrocchiale di san Giorgio di Pirano. L'accento è posto sulla struttura decorata suddivisa in campi contenenti i dipinti su tela. Resosi indispensabile l'intervento di ristrutturazione integrale del principale monumento sacrale di Pirano, da due decenni ormai sono in corso studi sistematici di conservazione e restauro che hanno prodotto tutta una serie di nuove scoperte. Le novità e gli esiti delle ricerche nel campo della conservazione si sono rivelati di fondamentale importanza per la predisposizione della documentazione per il restauro e la presentazione del soffitto della navata, di cui parte importantissima sono l'analisi dello stato dell'arte dal punto di vista architettonico, la ricerca dei documenti d'archivio, l'analisi comparata di studi storico-artistici di casi analoghi e di possibili modelli nonché le ricerche di conservazione e restauro della struttura e della parte decorativa del soffitto.

Parole chiave: soffitto veneziano, documento d'archivio sulla costruzione del soffitto nel 1625, gli intagliatori veneziani Pier Antonio Pente e Francesco q. Alvise da Venezia, Giovanni Righetti, intervento di restauro, rinnovo e rappresentazione del soffitto

Zaradi dotrajanosti srednjeveške kapiteljske cerkve sv. Jurija so se Pirančani po več kot dve desetletji trajajočih pripravah odločili za temeljito obnovo cerkve. Začetek gradnje je mogoče datirati v leto 1592, večji gradbeni posegi so bili dokončani že leta 1614, vendar tedaj obnova še ni bila zaključena, saj je bilo treba urediti še notranjščino in izdelati cerkveno opremo. V sklopu večletne celovite obnove je v letu 1626, slabo desetletje pred ponovno posvetitvijo, cerkev dobila nov strop v ladji po vzoru renesančnih beneških stropov, za katere se je uveljavil termin 'soffitto veneziano' (Schulz, 1968, 3).

Osnovne podatke o nastanku stropa najdemo v piranskem kapiteljskem arhivu, kjer je v knjigi z oznako 'Fabrica S. Giorgio 1608–1689' na foliju 52 zapisana vsebina pogodbe, v kateri sta se beneška rezbarja Pier Antonio Pente in Francesco q. Alvise da Venezia zavezala, da bosta za piransko cerkev izdelala lesen strop v skladu s predloženim načrtom po vzoru stropa danes neohranjene beneške cerkve San Domenico di Castello.

Cerkev San Domenico v mestnem predelu Castello, ki je stala skupaj s samostanom na območju, kjer se danes raztezajo vrtovi mestnega parka, je bila leta 1807 pod Napoleonovo oblastjo porušena in odstranjena. Cerkev, katere začetek gradnje datira v drugo četrtino 14. stoletja, je bila po dveh obnovah v letih 1506 in 1539 ponovno temeljito prenovljena ob koncu 16. stoletja. Obnovitvena dela naj bi se začela leta 1590, torej časovno vzporedno z obsežno obnovo cerkve sv. Jurija v Piranu, in trajala še sedem let. 1609 je bila cerkev ponovno posvečena (Zorzi, 1977, 328).

Zapis iz piranskega kapiteljskega arhiva slikarja platen in avtorja prvotne dekorativne poslikave osnovnega lesenega ogrodja ladijskega stropa ne omenja. Domnevamo lahko, da so platna in slikarska dopolnitev lesene konstrukcije z dekorativnimi okvirji nastala sočasno z izdelavo le-te oziroma kmalu po izdelavi lesenega ogrodja. V pogodbi, s katero Pirančani naročajo izdelavo stropa, je naveden neposredni vzor, torej strop v beneški cerkvi San Domenico di Castello, vendar iz zapisa ni jasno, če sta mojstra, s katerima je bila sklenjena pogodba za izdelavo piranskega stropa, izdelala tudi strop v navedeni dominikanski cerkvi v Benetkah. Leseno ogrodje, razdeljeno v posamezna polja z vpetimi rezbarsko obdelanimi okvirji za platna, je le osnova, ki šele skupaj s slikarskim deležem, platni, ki so vstavljena v posamezne okvirje in dekorativno ter figuralno poslikavo posameznih vmesnih ravnih lesenih polj med okvirji, tvori celoto – značilni beneški renesančni soffitto. Antonio Alisi je izvedbo platen pripisal šibkemu posnemovalcu Paola Veroneseja iz kroga Giambattista Zeltija in navedel, da so bila platna okoli leta 1830 povsem preslikana (Alisi, 1972, 113). Slike za strop v cerkvi San Domenico di Castello v Benetkah je naslikal Odoardo Fialetti (Zorzi, 1977, 329). Glede na to, da je bil strop v beneški cerkvi narejen najkasneje do leta posvetitve

1609, je piranski strop mlajši le za poldrugo desetletje.

V okviru pregleda razvoja beneških renesančnih stropov tipa "soffitto veneziano" sta po shemi delilnega sistema lesenega ogrodja in načina rezbarske ter slikarske obdelave primerljiva stropa v dveh beneških cerkvah, in sicer starejši, datiran v leti 1555 in 1565, v ladji cerkve San Sebastiano v mestnem predelu Dorsoduro, in strop v ladji cerkve San Francesco di Paola v mestnem predelu Castello, datiran tik pred 1600.

Cerkev San Sebastiano v mestnem predelu Dorsoduro je bila v sedanji obliki zgrajena med letoma 1506 in 1548 po načrtih arhitekta Antonia Abbondija, imenovanega lo Scarpagnino. Cerkev slovi predvsem po izjemnem slikarskem opusu vrhunškega renesančnega mojstra Paola Veroneseja, ki je zasnoval in izvedel slikarski del ravnega lesenega stropa v zakristiji in ladji cerkve po naročilu samostanskega priorja in njegovega rojaka Bernarda Torlionija. Strop zakristije je bil narejen med letoma 1554 in 1555, nato strop v ladji veliko večjih dimenzij kontinuirano v letih 1555 in 1556. Strop je bil v celoti (slike in poslikano leseno ogrodje) v letih 1832 in 1833 obsežno restavriran, nato 1962 očiščen nečistoč in preslikav (Schulz, 1968, 75–77). Oba stropova sta danes restavrirana in dobro ohranjena.

Leseno ogrodje stropa ladje v cerkvi San Sebastiano je deljeno v sistem posameznih polj z bogato plastično poudarjenimi rezljanimi okvirji. Rezbarije dopolnjuje iluzionistično naslikana slikarska dopolnitev dekorativnih vzorcev, poslikane so tudi vse ravne lesene površine polj med okvirji. Paolo Veronese je skupaj s sodelavcem strop v celoti poslikal, pri čemer so v osrednja tri polja v osi vstavljena platna, ostale poslikave pa so izvedene neposredno na les (rezljani okvirji in ravne površine polj med le-temi). Strop učinkuje v svoji likovni izraznosti in polnoplastični rezbarski obdelavi nepriemerno bogatejši in masivnejši od piranskega. Bogata rezbarska in slikarska iluzionistična likovna dekoracija s pozlato je zgoščena na občutno manjši površini. Čeprav izvirna poslikava in pozlata zaradi kasnejših restavratorskih posegov nista ohranjena v celoti in sta na nekaterih mestih dotrajani in izgubljeni, dekorativni strop še vedno ohranja bogastvo, razgibanost in monumentalnost, ki predstavljajo glavno značilnost tega načina dekoracije beneških renesančnih stropov in so bili glavni vzrok za posnemanje stropa v cerkvi S. Sebastiano še več kot stoletje po nastanku le-tega, ne le v Italiji, temveč tudi v Evropi.

Strop v cerkvi San Sebastiano je vzorčni in hkrati vrhunski primer beneškega renesančnega poslikanega stropa tipa "soffitto veneziano", ki so ga razvili beneški umetniki v drugi četrtini 16. stoletja na osnovi kombinacije domačih in tujih dekorativnih sistemov in je v velikem valu gradnje in obnov, ki je zajel Benetke v sredini in poznem 16. stoletju, postal v kratkem časovnem obdobju priljubljen in razširjen. Raven lesen strop tipa "soffitto veneziano" so uporabljali v sakralnih pro-

starih in v dvoranah profanega značaja, med katerimi je zagotovo najslavnejša Scuola Grande di San Rocco. Vzore za delilni sistem in iluzionistične tendence v slikarskem delu dekoracije stropov najdemo v antičnem Rimu, katerega umetnostne izraze je renesansa ponovno obudila, prilagodila in nadgradila (Schulz, 1968, 3, 4).

Začetek gradnje samostanske cerkve San Francesco di Paola v mestnem predelu Castello datira v leto 1588, 1619 je bila cerkev posvečena. Strop v ladji, dokončan tik pred letom 1600, predstavlja enega redkih primerov dekorativnih poslikanih stropov beneške renesanse 16. stoletja, ki se je ohranil nedotaknjen (slika 1). Kljub pozni dataciji ob izteku 16. stoletja izvira zasnova dekorativnega stropa iz koncepta najbogatejših in najkvalitetnejših primerov beneških renesančnih stropov sredine 16. stoletja. Platna je naslikal beneški slikar Giovanni Contarini, ki je verjetno tako kot Veronese v cerkvi San Sebastiano pred slabega pol stoletja poslikal in pozlatil tudi okvirje, dekorativne rezbarske elemente in ravna vmesna polja osnovnega lesenega ogrodja. Dekorativni strop je donacija glavnega mecena frančiškanskega samostana Don Cesare Carafa, ki je bil redovnikom posebej naklonjen. Ponosen na svojo rodbino je v ikonografiji slikarskega prispevka Contarinija proslavil svoje slavne sorodnike v podobah štirih personifikacij zmag z

grbi in imeni rodbine Carafa v poljih, ki se prilagajajo osrednjemu ovalu in z njim tvorijo osrednje pravokotno polje zasnove stropa (Schulz, 1968, 63–64).

Zasnova lesenega ogrodja stropa v cerkvi S. Francesco di Paola se v primerjavi z izrazitim razkošjem in razgibanostjo v izdelavi lesenega ogrodja stropa v ladji cerkve San Sebastiano v Dorsoduru izraža z enostavnimi, čistimi elegantnimi formami, ki učinkujejo veliko bolj umirjeno in diskretno, zato je s tega vidika primerjava s piranskim stropom ustrezna. Strop v cerkvi San Francesco di Paola je bil dokončan pred 1600, v leta med 1592 in 1609, torej v isto časovno obdobje, datiramo tudi neposredni vzor piranskemu stropu, dekorativni strop v cerkvi San Domenico, ki je do uničenja stala v bližini frančiškanske cerkve v mestnem predelu Castello. S piranskim stropom je primerljiv tudi način rezbarske izdelave posameznih dekorativnih detajlov okvirjev in vmesnih polj ter detajl segmentnih četrtnskih polj, ki dopolnjujejo vogalne slike in sredinski sliki daljših stranic ob ovalu in posnemajo motiv četrtnike rozete, ki se zgleduje po značilnem renesančnem školjčnem motivu. Osrednje ovalno polje in vzdolžno pravokotna polja obroblja okvir s 'cofkastim' rezbarskim motivom, ki ga najdemo tudi na osrednjem ovalu piranskega stropa.

**Sl. 1: Cerkev S. Francesco di Paola, Castello, Benetke. Dekorativni strop ladje, pred 1600 (foto: V. Prohinar, 2008).
Fig. 1: The church of St. Francesco di Paola, Venice. Decorative ceiling of the aisle before the year 1600 (photo: V. Prohinar, 2008).**

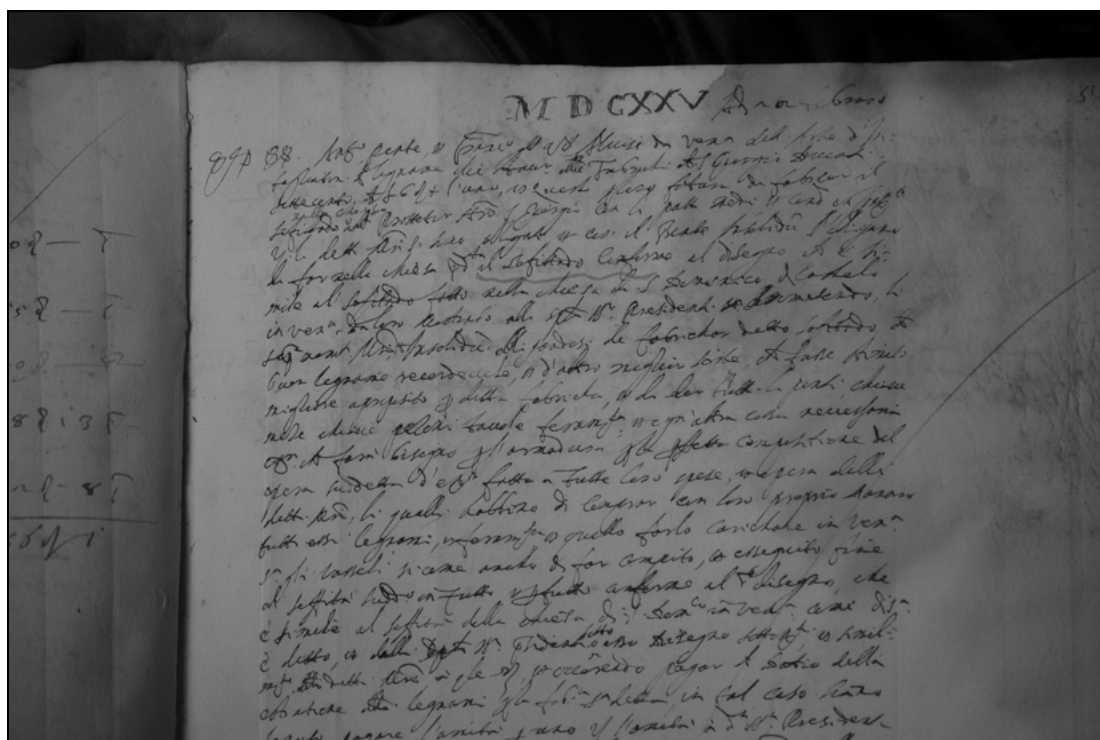
V obeh beneških primerih je slikarski prispevek zasnovan v kombinaciji osrednjih platen, ki v sistemu osnovnega lesenega ogrodja likovno učinkujejo kot posamezna žarišča, z značilnim izrazitim beneškim koloritom v kombinaciji z naslikanimi upodobitvami in dekorativnimi motivi v grizaju. Strop v cerkvi San Sebastiano vključuje veliko iluzionistično zasnovanih poudarkov, na osnovi katerih je Veronese dosegel edinstveno plastičnost, vtis razkošja in monumentalnost, medtem ko skoraj pol stoletja mlajši strop v cerkvi San Francesco di Paola učinkuje veliko bolj zadržano in se ne izraža s tolikšno množico igrivo razgibanih detajlov ter iluzionističnih poudarkov.

Strop je pomemben konstrukcijski sklop sakralne zgradbe, nosijo ga obodni zidovi. V tesni povezavi s stropom cerkve je oblikovanje ostrejša in strehe, ki stavbo pokriva in zaključuje. Z uveljavljanjem renesančnih konstrukcijskih načel v Benetkah je bila vidna strešna konstrukcija v zgodnjerenesančni dvoranski cerkvi zaprta z ravnim lesenim kasetnim dekorativnim stropom. Kasetni strop nosi lesen okvir z bogato členjeno dekoracijo, rezljano ali skrbno polnoplastično ter iluzionistično poslikano. Lesene kasete z razvojem zamenjajo poslikana platna, tako lesene konstrukcije postanejo še

lažje in obenem sakralni prostor pridobi pomembno likovno dekoracijo.

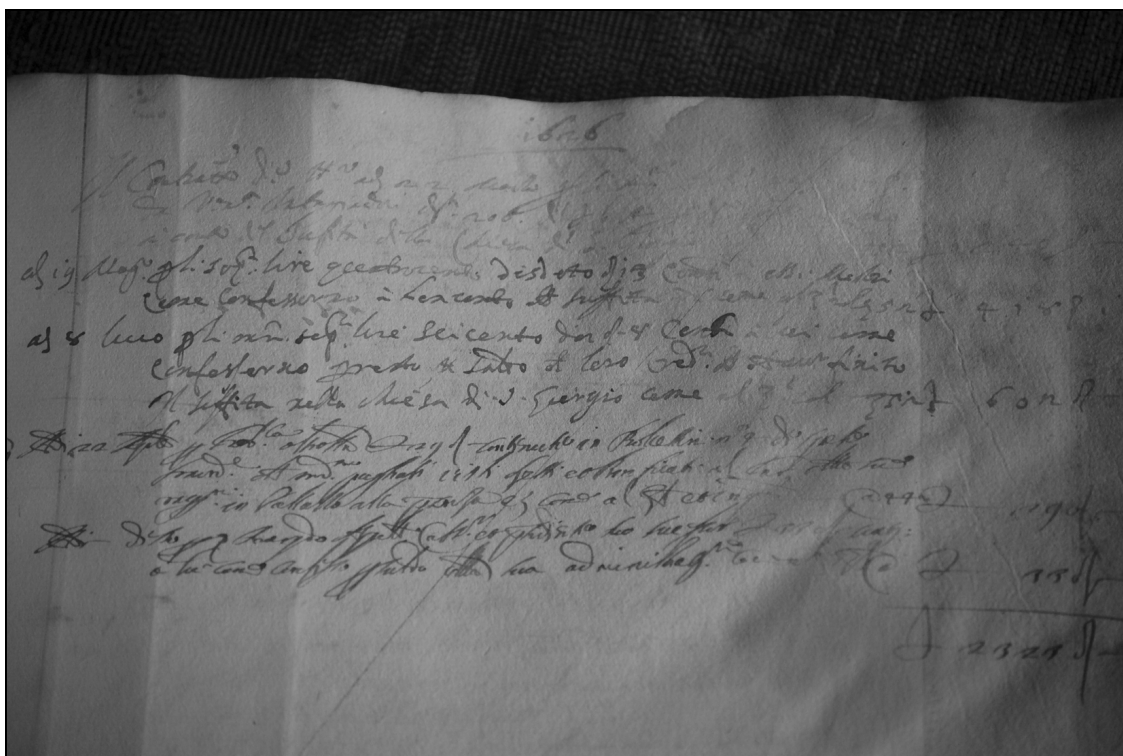
Konstrukcijski tip stropa v ladji župnijske cerkve sv. Jurija v Piranu je viseč strop, ki je s približno meter dolgimi kovinskimi nosilci pritrjen na konstrukcijo ostrejša oziroma stropnike. Stik stropa s steno je vzdolž vseh štirih ladijskih sten zaključen s profiliranim zidnim vencem, ki izhaja iz sistema oblikovanja slavoločne stene. Shema delilnega sistema lesenega ogrodja je zasnovana tako, da po dolžini tvori tri pravokotne enote, ki likovno ustvarjajo tri žarišča. Zahodni in vzhodni del sta zasnovana identično, sredinski je poudarjen s središčnim ovalom.

Odločitev Pirančanov, da bo cerkveno ladjo pokrival raven strop, je morala biti sprejeta takrat, ko so se odločili za tedaj sodobno dvoransko ladjo. Kdaj se je to zgodilo, ne vemo natančno, domnevamo lahko, da to ni bilo mogoče leta 1590, ko so izdelali leseni model, temveč šele kasneje, ko so spremenili tlorisno shemo ladje, kar nakazujejo odžagani stebri na lesenem modelu, ki delijo glavno in stranski ladji. Odločitev za dvoransko ladjo bi lahko bila sprejeta v času zadnjega desetletja 16. stoletja, saj je bila tedaj rešitev, da ladjo zaključuje raven lesen strop s slikami, ki prekrivajo leseno ostrejšje,

Sl. 2: Zapis o vsebini pogodbe za izdelavo novega lesenega stropa z dne 22. februarja 1625, del (ŽAP, KA FSG 1608–1689, f. 52; foto: V. Prohinar, 2008).

Fig. 2: A record concerning the contents of a contract commissioning the construction of a new wooden ceiling from February 22, 1625, part (ŽAP, KA FSG 1608–1689, f. 52; photo: V. Prohinar, 2008).

Sl. 3: Zapis o izplačilu za dokončano delo z dne 8. julija 1626 (ŽAP, KA FSG 1608–1689, f. 53; foto: V. Prohinar, 2008).

Fig. 3: A record concerning payment for the completed work from July 8, 1626 (ŽAP, KA FSG 1608–1689, f. 53; foto: V. Prohinar, 2008).

glede na beneška obravnavana primera povsem primer-na. Da je do naročila stropa prišlo šele leta 1625, ko so bila zaključena dela v notranjščini cerkve in večina cerkvene opreme izdelana, kažejo v arhivskih dokumentih večkrat omenjene finančne težave, razlog pa je iskati tudi v obsežnosti naročila.

V starem kapiteljskem arhivu v piranski župnijski cerkvi sv. Jurija je v rokopisu 'Fabrica S. Giorgio 1608–1689'¹ na foliju 52 ohranjen zapis o vsebini pogodbe za izdelavo novega lesenega stropa z dne 22. februarja 1625 (priloga 1; slika 2). V dokumentu sta imenovana mojstra Pier Antonio Pente in Francesco de q. Aluise da Venezia "dell'Arte d'Intagliatori di legname", ki sta za plačilo 4340 lir prevzela naročilo ter se zavezala k izdelavi lesenega stropa v skladu z načrtom oziroma predlogo,² ki sta jo mojstra predstavila "alli Presidenti".³ Disegno, ki sta ga mojstra predložila predstavnikom komi-

sije, ki je bedela nad gradnjo cerkve, je bil izdelan po vzoru stropa cerkve San Domenico di Castello v Benetkah. Mojstra sta se zavezala, da bosta strop izdelala iz dobrega lesa (iz najboljšega v skladu z namenom), priskrbela vse železje (kovinske dele) ter vse ostalo, potrebno za izdelavo osnovnega opornega ogrodja⁴ za dovršeno kompozicijo. Komisija se je zavezala, da bodo plačali stroške prevoza lesa in potrebnih kovinskih delov iz Benetk v Piran. Iz ohranjenega zapisa lahko povzamemo, da pogodba, sklenjena med gradbenim predstvom in mojstroma rezbarjema, govori le o lesenem delu novega dekorativnega stropa, torej o lesenem osnovnem dekorativnem ogrodju oziroma konstrukciji, ki je na konstrukcijo ostrejša pritrjena s kovinskimi pali-cami, ter lesenih dekorativnih okvirjih, ki skupaj tvorijo kompozicijsko celoto. Slike v tehniki olja na platno, vpete v lesene dekorativne okvirje, in poslikava ter po-

1 ŽAP, KA, FSG 1608–1689, f. 52. Rokopis brez platnic je slabo ohranjen, s številnimi poškodbami zaradi vlage in škodljivcev. V njem so kronološko zapisana izvedena dela gradnje cerkve ter izplačila mojstrom in ostalim izvajalcem v okviru 17. stoletja.

2 Disegno.

3 Gradbeno predstvomstvo je bila komisija uglednih meščanov, ki je spremljala in nadzorovala potek obnove od priprave načrtov za posege, izvajanja gradbenih oziroma obnovitvenih del do opremljanja cerkvene notranjščine z umetninami.

4 L'armadura.

zlata okvirjev in celotnega lesenega ogrodja v zapisu ni so omenjeni.

Na istem foliju rokopisa je zapis z dne 20. maja 1626 o izplačilu 245 lir in 19 soldov za vse stroške mojstov pri izdelavi stropa in tudi za prevoz lesa iz Benetk. Vsota je vsebovala tudi deset dukatov, za katerih izplačilo se je gradbeno predsedstvo v pogodbi zavezalo, da jih bodo mojstroma izplačali, ko bodo dela na stropu narejena dobro in dovršeno.

Dela na stropu so bila zaključena do poletja 1626, ko mojstra 8. julija prejmeta izplačilo preostalega zneska 602 lir za dokončano delo⁵ (slika 3).

Izvirni strop iz leta 1626 je ob celovitih obnovitvenih posegih v cerkvi pod vodstvom arhitekta Giovanni Righettija v letih 1881–1882 doživel velike spremembe, katerih načrtovanje in obseg sledimo v arhivskih dokumentih. Obstoječe stanje stropa, kot ga vidimo danes, je posledica Righettijevih posegov v original.

Med dokumenti starega kapiteljskega arhiva v cerkvi sv. Jurija v Piranu je ohranjen snopič arhivskih dokumentov,⁶ datiranih od sredine 19. stoletja, ki dokumentirajo sprva le skrb in prizadevanja Pirančanov ter iskanje najugodnejše rešitve za izboljšanje stanja sakralnega objekta in nato potek celovite obnove takrat že močno dotrajane cerkve z vidnimi poškodbami v letih 1881 in 1882. Pregled navedenih arhivskih dokumentov nam omogoči vpogled v načrtovanje in obseg obnovitvenih del, ki so jih posamezni mojstri izvajali pod strokovnim vodstvom arhitekta Giovanni Righettija. Vsebina dokumentov potrjuje, da je obstoječe stanje stropa, kot ga vidimo danes, posledica takratnih posegov v original iz druge četrtine 17. stoletja.

Prvi ohranjeni dokument, v katerem je razločno navedena namera obnove stropa v cerkveni ladji, datira v leto 1852. Predstavniki administracije pri cerkvi sv. Jurija, župnik Petronio, je z dopisom z dne 15. novembra 1852⁷ predlagal uradu piranskega podestaja poleg ostalih načrtovanih del na prvem mestu navedeno obnovo stropa v ladji (priloga 2).

Da je bilo stanje v cerkvi sv. Jurija resnično kritično, potrjujejo ohranjeni arhivski dokumenti.⁸ Iz dopisa piranskega podestaja Pietra Vatte župniku Felice Sikichu⁹

izvemo, da se je 22. aprila 1881 v prezbiteriju delno porušil obok. Zaradi nevarnosti porušitve obokanega stropa in očitne ogroženosti varnosti vernikov se je naslednjega dne sestal občinski svet in odločil, da je potrebno komisijsko pregledati ne le prezbiterij, ampak tudi vse ostale dele cerkve z namenom, da se ugotovi, ali obstaja nevarnost za vernike in v kolikor je objekt nevaren za zadrževanje ljudi v njem, cerkev zapreti. Istega dne, torej 27. aprila 1881, je piranski župnik Don Felice Sikich obvestil tržaško-koprski škofijski ordinariat o kritičnem stanju največje cerkve v župniji. Bogoslužje se prenese v cerkev sv. Petra ob mestnem mandraču in v samostansko cerkev sv. Frančiška, ki je po velikosti druga največja cerkev v Piranu.¹⁰ Dva dni kasneje je škofijski ordinariat z dopisom potrdil vse, kar je župnik Felice Sikich v dopisu navedel.¹¹

Poročilo o trdnosti glavnega oboka nad prezbiterijem in stropa nad cerkveno ladjo sta na podlagi predhodnega pregleda pripravila strokovnjaka Giuseppe Moso in P. Apollonio dne 26. aprila 1881. Ugotovila sta poškodbe stropa v ladji, ki se je ob slavoločni steni v površini približno 145 m² posedel za več kot 30 cm. Posedanje je bilo vidno tudi na delu stropa nad pevskim korom. Poškodba stropa je bila po njunih ugotovitvah posledica posedanja nosilne strešne konstrukcije.

Pri obravnavi ohranjenih arhivskih dokumentov, ki se nanašajo na nameravane posege na stropu dvoranske ladje, si osrednje mesto zagotovo zasluži 'Opis obstoječega stanja župnijske cerkve v Piranu in načrtovanih del za njeno obnovo', ki ga je kot tehnično poročilo k projektu celovite obnove cerkve pripravil Giovanni Righetti dne 15. junija 1881 (priloga 3). V drugem poglavju, kjer arhitekt obravnava strehe objekta, je naveden jednat opis in nameravani pristop k obnovi ladijskega stropa.

Slabo leto kasneje, 15. aprila 1882, Righetti napiše piranskemu župniku pismo, v katerem predlaga večjo ekonomičnost pristopa ter spremembe v tehniki poslikave sten in stropa v ladji.¹² In ne nazadnje je ohranjena ponudba za poslikavo ladijskih sten in stropa po Righettijevem projektu, ki sta jo pripravila slikarja Filippo Borgo Caratti in Domenico Divora.¹³

5 ŽAP, KA, FSG 1608–1689, f. 53.

6 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882. V citiranem snopiču so ohranjeni različni dokumenti: tehnična poročila, korespondenčna pisma, predračuni in računi ob izplačilu posameznim izvajalcem obnovitvenih del.

7 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882, dokument št. 9.

8 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882.

9 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882, dokument številka 730 z dne 27. aprila 1881.

10 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882, dokument številka 166 z dne 27. aprila 1881.

11 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882, dokument številka 734 z dne 29. aprila 1881.

12 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882, 15. april 1882.

13 ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882. Ohranjena sta dva zapisa ponudbe, prvi z dne 7. maja 1882, ki vključuje popravke, in drugi, najbrže končni, datiran z naslednjim dnem, 8. majem 1882. Vsebinsko se bistveno ne razlikujeta. Slikar Filippo BorgoCaratti je pred poslikavo sten in stropa dvoranske ladje poslikal tudi prezbiterij, kar potrjuje ponudba z dne 6. februarja 1882 s tremi lastnoročno dopisanimi izjavami Filippa BorgoCarattija o prejetju plačila, dne 11. marca 1882, 1. aprila 1882 in 17. aprila 1882.

Usklajenost členitve ostenja ladje in delitve lesenega stropa v dekorativni sistem je del renesančnega koncepta ureditve notranjščine cerkve. Righetti je načrtoval cerkveno obnovo tako, da je upošteval stensko členitev notranjščine in obenem pripadajoč raven lesen strop z vstavljenimi platni, vendar se je verjetno zaradi obsežnega uničenja stenske profilacije in lesenih rezljanih okvirjev odločil za rekonstrukcijo stenske in stropne dekoracije notranjščine. Rekonstrukcijo je na predelih poškodb in uničenja izvirnega gradiva izvedel z novim materialom, ki se od izvirnega razlikuje tudi po sestavi, tako da je bilo ob konservatorskih raziskavah objekta mogoče razločno potegniti ločnico med predbaročno in baročno fazo sakralnega spomenika in posegi, ki so jih izvedli ob Righettijevi prenovi. Iz zgoraj navedenega opisa obstoječega stanja in načrtovanih del za obnovo cerkve je mogoče sklepati, da so lesen strop razstavili in nato ponovno sestavili z ohranitvijo le nepoškodovanih in dobro ohranjenih izvirmih delov lesene konstrukcije oziroma dekorativnega ogrodja. Na osnovi rezultatov konservatorskih raziskav, restavratorskega čiščenja nečistoč in zadnje faze poslikave lahko domnevamo, da so ob posegu dekorativni sistem členitve lesenega stropa ohranili z vsemi izvirnimi okvirji za platna. Ohranjena in nepoškodovana platna so restavriral v skladu s tedanjim znanjem in tehnologijo, slabše ohranjena pa so nadomestili z novimi platni v grizaju. Restavratorska doktrina je bila tedaj na začetni stopnji razvoja, zato so slike restavriral na način, da so jih očistili nečistoč, ponovno napeli platna in jih osvežili, kar je takrat pomenilo, da so jih preslikali. Righetti je restavriranje slik prepustil slikarjema Filipu BorgoCarattiju in Domenicu Divori, kot to dokazuje njuna ponudba.

Neusklajenost členitve ostenja in lesenega dekorativnega ogrodja stropa v dvorani ladje je po vsej verjetnosti posledica nedosledne rekonstrukcije členitve ostenja in stropa. Kljub komaj zaznavni neusklajenosti stropa in ostenja je delitev stropa ohranjala prvotno zasnovo, kar nam potrjuje primerjalna študija sorodnih značilnosti ohranjenih stropov v beneških cerkvah San Sebastiano in San Francesco di Paola. Zaključiti je mogoče z ugotovitvijo, da kljub Righettijevim restavratorskim posegom piranska cerkev ohranja dovršeno renesančno sakralno notranjščino, značilno za beneško arhitekturo druge polovice 16. stoletja in dokazuje, da je bila v zaledju Benetk taka zasnova aktualna tudi še v prvi četrtini 17. stoletja.

Rekonstrukcija lesenega stropa ladje je bila tedaj zahteven poseg, ki ga je Righetti natančno opisal v tehničnem poročilu k predloženemu projektu. Na osnovi Righettijevega zapisa o obstoječem stanju stropa in nameravanih posegih ter dejanskega stanja stropa danes je

mogoče ugotoviti, da rekonstrukcija ni bila izpeljana dosledno. Izgubljen je velik del avtentičnega gradiva izvirnega stropa, ki so ga nadomestili z novim lesom, poškodovana platna nadomestili z novimi v maniri svojega časa in na novo rekonstruiran ladijski strop v celoti ponotili z novo šablonsko poslikavo, ki je bila v kontekstu historizma kljub grobemu posegu v original sprejemljiva.

Glavna usmeritev konservatorskega pristopa k prezentaciji stropa ladje je ohranitev obstoječega, po Righettijevem načrtu rekonstruiranega avtentičnega stropa, kjer je treba obravnavati vse njegove sestavne elemente, od konstrukcijskih do dekorativnih, ter izdelati konservatorsko dokumentacijo. Bistvene sestavine le-te predstavljajo arhitekturni posnetek in analiza obstoječega stanja, umetnostnozgodovinsko vrednotenje na osnovi primerjalnih analiz sorodnih primerov v beneškem kulturnem prostoru, raziskave arhivskih dokumentov ter konservatorsko-restavratorske raziskave konstrukcije in dekorativnega dela lesenega stropa. Na osnovi rezultatov konservatorsko-restavratorskih raziskav je mogoče opredeliti poškodbe, ugotoviti vzroke zanje in opredeliti ogroženost stropne konstrukcije. Vse faze priprave konservatorske dokumentacije so ključnega pomena za nadaljnje odločanje o posegih sanacije ali rekonstrukcije ter končne prezentacije. Temeljna faza konservatorske dokumentacije je arhitekturni posnetek obstoječega stanja na osnovi že izdelanega fotogrametričnega posnetka¹⁴ stropa vključno z dekoracijo, ki ga je treba dopolniti s posnetkom obstoječe nosilne konstrukcije, prerezi in detajli.

Namen in cilj izdelave konservatorske dokumentacije je združiti vsa spoznanja in pripraviti natančne smernice, ki služijo kot osnova za pripravo konservatorsko-restavratorskega projekta, ki pa mora obravnavati že konkretne odločitve o izvedbi restavriranja in sanacije ali rekonstrukcije z natančno določenimi restavratorskimi postopki in popisom le-teh. Ker predstavljajo končne odločitve o prezentaciji stropa odgovorno nalogo, je treba v skladu s sodobno konservatorsko doktrino preveriti stališča različnih strok in k sodelovanju pritegniti strokovnjake, ki bodo na podlagi poglobljenega znanja in izkušenj interdisciplinarno sodelovali s konservatorji in restavratorji kot izvajalci zahtevnega dela. S tem, ko se vključuje strokovnjake različnih strok, je priporočljivo odločitve pretehtati na podlagi strokovnih argumentov sodelujočih strokovnjakov oziroma strokovne komisije, katere naloga je pretehtati nastale dileme in končne odločitve odgovorno opredeliti, kar je nedvomno v veliko podporo odgovornemu konservatorju (slika 4).

14 Fotogrametrični posnetek je izdelal po naročilu Ministrstva za kulturo v merilu 1:50 Topografski oddelek Geodetskega zavoda RS Ljubljana, maja 1992. Original hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Piran.

Sl. 4: Župnijska cerkev sv. Jurija, Piran, pogled na strop dvoranske ladje (foto: V. Prohinar, 2008).

Fig. 4: Parish Church of St. George, Piran, a view of the ceiling of the church hall aisle (photo: V. Prohinar, 2008).

PRILOGE

Priloga 1: Transkripcija zapisa o vsebini pogodbe za izdelavo stropa med beneškima mojstroma in komisijo za nadzor nad obnovo cerkve, hranjenega v starem kapitelskem arhivu v cerkvi sv. Jurija v Piranu (ŽAP, KA, FSG 1608–1689, f. 52):

Annex 1: Transcription of the record on the content of the contract for wooden ceiling fabrication between the carvers and the church renovation supervision committee, kept at the old Parish Archives in the parish church of Saint George in Piran (ŽAP, KA, FSG 1608–1689, f. 52):

M D CXXV Adi 22 febraio (febrero?)

Pier Ant,o (Antonio) Pente, et Franc.o (Francesco) de q (quondam) Aluise da Ven.a (Venezia) dell'Arte d'In tagliatori di legname che Hau.r delle Fabriche di S. Giorgio Ducati settecento di Lire 6 soldi? l'uno, ? questo perloro fatura di fabricar il sofitado nella chiesa de Protetor Nro (Nostro) S. Giorgio con li modi et cond (condizioni) ? ? ? li detti Mri (Maestri) si sono obligati, et con il Presente insolidum s'obligano di far nella chiesa pd.ta (predetta) il sofitado conforme al disegno che é simile al'sofitado fatto nella chiesa di S. Domenico di Castelo in Ven.a (Venezia) da loro mostrato alli spl (spettabili) SS.ri (Signori) Presidenti et prommetendo, li sop.a nom.ti (sopranominati) Mri (Maestri), et insolidum obligandosi de fabricar detto sofitado di buon legname racordauela(?), et d'altro miglior sorta, che forse otimale migliore aproposito per detta fabrica, et di dar tutti li penti chiaue(?) meze chiaue(?) tauole ferram.ta (ferramenta) et ogni altra cossa neccessaria ? che farà bisogno per l'armadura per la perfetta compositione del opera suddetta d'esser fatta a tutte loro spese, et opera delli detti Mri (Maestri), li qualli debbino di comprar con loro proprio Danaro

tutti essi legnami, et feram.to (feramento), et quello farlo carichare in Ven.a (Venezia) S.a (sopra) gli vasseli si come anche di far compito, et eseguito fine al soffità sudd.o (suddetto) in tutto et perfetto conforme al d.o (detto) disegno, che è simile al soffità della chiesa di S. Dom.co (Domenico) in Ven.a (Venezia) come di s.a (sopra) è detto, et dalli spettabili SS. (signori) Presidenti detto et esso Disegno sotton.to, et similm.te (similmente) delli detti Mri (Maestri), et qle ?, et occorendo pagar il Datio della tenuto pagare l'amità per uno ? l'amità à d.ti (detti) SS.ri (signori) Presidenti (?) fabricha, et l'altra amità alli nominati Mri (Maestri), et all'incontro detti spl (spettabili) SS.ri Presidenti s'obligano pagar il Nollo, per il condurre dette lignami, et feram.ta in questa terra come ancho di farlo scarichare nel magazzino della fab.ca s.a detta (sopradetta), et similm.te darli locho, et ? alli detti Mri perfino à tanto che finirano l'opera predetta del d.o (detto) sofitado, et oltra per ciò prometono darli Duc. (Ducati) dieci di s.a (sopra) piu mentre pero sarrà da loro Mri. fatta opera bona, et perfetta si come si spera d'compresciuta che sarrà da periti con dichiaratione, et conditione che essi SS.ri Presidenti siano tenuti alli detti Mri exborsar li Duc. settecènto de tempo in tempo conforme all'oro bisogno oltra però li Duc. 300 de ? de Hauere à bene(?) delle presente, et s.a cittata opera perla? et come al ?, meglio di chiarare ual in questo uts.a (ut sopra) _____? 44 L 4340 ? __ ? __ Adi 20 Mag.o 1626 per fabrica sop.ta lire dusento quaranta cinq. soldi 19 per tanti da loro spesi per benefo? d'essa fab.ca, si per anche dell'extraction de lignami fuor di Ven.a et compreso nelli predetti Danari li Duc. dieci promessoli al finir del sufità come di sopra dichiarisse, che il tutto sono alla pd.a (predetta) soma, et come al .?. meglio dichiarisse ual in quello? ____ ____ ? 44 L 245 ? 19 ? ____

_____ L 4585 ? 19 ? ____

L 4340

L 245

_____ L 4585

Priloga 2: Prepis dokumenta št. 9: dopis, ki ga je piranski župnik Petronio dne 15. novembra 1852 poslal Uradu piranskega podestaja, hranjenega v starem kapiteljskem arhivu v cerkvi sv. Jurija v Piranu (ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882):

Annex 2: Transcription of document no. 9: a letter sent on 15 November, 1852, by Petronio, parish priest of Piran, to the Office of the Podesta' of Piran, kept at the old Parish Archives in the parish church of Saint George in Piran (ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882):

N: 9.

Alla Spettabile Podestaria
di Pirano

Esternato l'unanime desiderio di questa Spettabile comunale
Rappresentanza (prečrtano!)

Avendo la Sottoscritta rilevato dalla pregiata Nota
di essa Spettabile Podestaria dd.e 8 Maggio p.p. N 602 essere
unanime desiderio di questa comunale Rappresen-
tanza, che venga possibilmente ristaurata la nostra
chiesa Parrocchiale, anziche (adollata /prečrtana beseda) (imprendere per ora /nadpisano) il progettato
(dall' /prečrtano) ingrandimento della medesima; dessa, per
quel dover che le incombe, trova di far eseguire
què lavori, i quali, oltre all'ornato, (interno /nadpisano) contemplino
(anche /prečrtano) (se non in tutto almeno in parte /nadpisano) il contentamento della popolazione

Questi lavori da imprendersi, a parere dell'Amministratore, sono i seguenti

a. Il restauro del soffitto della Navata

b. Quello delle interne muraglie, e degli Altari

c. La riforma del Coro, la quale presenti uno

spazio (per /prečrtano) (capace di /nadpisano) un maggior numero di persone

d. Il dilatamento della Cantoria (del organo /nadpisano, vstavljeno) reclamato. dal

Sig.e Organista onde poter eseguire le Messe

(anche /dopisano) coll'(accompagnamento /nadpisano, prečrtana nečitljiva beseda pod to) istromentale

A tal effetto la Sottoscritta diede commissione

che (le /zabrisano, nad njo črka a?) vengono rilevati i piani ed il fabbisogno dei

detti lavori, (onde /prečrtano, per /nadpisano) poi sottoporli ad un tecnico es-

ame, e quindi rassegnare il tutto a chi spetta

per la loro approvazione

Pirano li 15 Novembre 1852

Petronio

f.v: N9

Pres. li 15 9bre 1852.

Riscontro alla podestaria relativo

al restauro della Parrochia

Priloga 3: Giovanni Righetti, opis obstoječega stanja piranske kapiteljske cerkve in nameravanih posegov, projektiranih za njeno obnovo z dne 15. junija 1881. Prepis izvirnega dokumenta se nanaša na obstoječe stanje stropa v ladji pred posegi (ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882):

Annex 3: Giovanni Righetti, description of the present state of the parish church of Piran and planned renovation interventions, of 15 June, 1881. The transcription of the original document refers to the present state of the ceiling in the nave before renovation (ŽAP, KA, S/D 1839–1841, 1881–1882):

Ad N.o 277

Descrizione

dello stato in cui si trova la chiesa

collegiale di Pirano

e dei lavori che vengono

progettati pel suo restauro

coi seguenti allegati

Disegno

1) . Pianta della chiesa

2) . Facciata principale

3) . Facciata laterale

4) . N.o 3 Lezioni trasversali

5) Lezione longitudinale

6) Dettagli

Giov Righetti

ing. civ.

Descrizione

dello stato attuale

della Chiesa parrocchiale di Pirano

e dei lavori di progetto per il suo restauro

II. Tetti.

Il soffitto della chiesa è di tavole e forse in parte di tele dipinte con riquadrature reali incassate ed alcune dipinte in prospettiva. Esso soffitto in più siti è gnasto e

mal commesso pei cedimenti e per le infiltrazioni. Siccome viene generalmente desiderato che si conservi la vecchia dipintura per quanto sia possibile, esso soffitto verrà demolito, lavando con riguardo e senza rompere le tavole dipinte e numerandole, indi ricostruendo con solidi sostegni di legno e tiranti in ferro e rimetendo a nuovo solo le tavole vecchie assolutamente inservibili. Infine i dipinti tutti dovranno venir riparati, completati e rinfrescati per opera di abile pittore, conservando ed imitando i disegni, i contorni ed i coloriti antichi.

...

Ad N.o 277.

Trieste 15 Giugno 1881

Giov Righetti

THE "SOFFITTO VENEZIANO" IN THE NAVE OF THE PARISH CHURCH OF SAINT GEORGE IN PIRAN: CONSERVATION AND PRESENTATION OF THE WOODEN CEILING CONSTRUCTION

Vanja PROHINAR

SI-6274 Šmarje, Pomjan 17f

e-mail: vanja.prohinar@gmail.com

SUMMARY

In 1626, during a several year long renovation, a new ceiling was constructed in the parish church of St. George in Piran, which was modelled after the example of Renaissance Venetian ceilings known as 'soffitto veneziano'.

Basic information on ceiling construction can be found in the Parish Archives of Piran, in a manuscript under the inscription Fabrica S. Giorgio 1608–1689, which contains a transcription of a contract obliging the carvers Pier Antonio Pente and Francesco q. Alvise da Venezia to construct a wooden ceiling according to the plan that follows an example of the St. Domenico di Castello church in Venice which has not survived to the present day.

During a radical renovation of the church led by the architect Giovanni Righetti in the 1880's, the original ceiling was thoroughly transformed; the record of the plans and scope of this transformation can be found in archive documents. Selected key documents from this period are presented which offer evidence of planned interventions into the original ceiling from 1626. The present state of the ceiling is a result of the work done by Righetti on the original construction.

This contribution presents a conservator's approach to renovation and presentation of the wooden construction functioning as a decorative framework over which canvases are stretched. The key role in a conservator's approach is played by individual phases of elaborating conservation-related documentation, intended to include all new discoveries, insights and findings regarding the preparation of precise guidelines for the intervention. The basic components of conservation-related documentation present an accurate architectural copy of the construction and decorative parts of the original wooden framework as well as an analysis of its present state, research of available archive sources, comparative historical art analyses of related examples and eventual direct model examples as well as conservation-renovation research of the construction and decorative parts of the ceiling.

During the preparation of conservation-related documentation, the cooperation of various expert fields is particularly important; various experts are included in the team during individual phases, their work is coordinated and their discoveries, insights and findings are interpreted in the context of conservation in the form of precise guidelines for the renovation and presentation which provide the grounds for making responsible final decisions regarding interventions into a cultural monument.

Key words: soffitto veneziano, archive documents regarding the ceiling construction from 1625, Venetian carvers Pier Antonio Pente and Francesco q. Alvise da Venezia, Giovanni Righetti, conservator's approach, ceiling renovation and presentation

VIRI IN LITERATURA

ŽAP, KA – Župnijski arhiv Piran (ŽAP), Kapiteljski arhiv (KA), 'FABRICA S. GIORGIO 1608–1689' (FSG 1608–1689).

ŽAP, KA, ovojnica Stolnica/Duomo 1839–1841, 1881–1882 (S/D 1839–1841, 1881–1882).

Alisi, A. (1972): Pirano. La sua chiesa, la sua storia. S. I.

Alisi, A. (1989): Cronologia Piranese, 11. La Voce di San Giorgio. Trieste.

Bassi, E. (1997): Tracce di chiese veneziane distrutte. Ricostruzioni dai disegni di Antonio Visentini. Venezia, Istituto Veneto di Scienze Lettere ed arti.

Concina, E. (1988): Pietre parole storia. Glossario della costruzione nelle fonti veneziane (secoli XV–XVIII). Venezia, Marsilio.

Darovec, D. (2001): Paolo Naldini: Cerkevni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis ljudsko Koper. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije – Škofija.

Franzoi, U., Di Stefano, D. (1976): Le chiese di Venezia. Venezia, Alfieri.

Lorenzetti, G. (1988): Venezia e il suo estuario. Trieste, Edizioni Lint.

Markovič, M. (1985): Zidno slikarstvo 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji. Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.

Mihelič, D. (1992): Piranska razglednica iz prvih desetletij 17. stoletja. Annales, Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 2/92. Koper, 257–265.

Mihelič, D. (1995): Kompleks piranske župne cerkve sv. Jurija (Korak k odkrivanju novih umetnostnozgodovinskih dejstev?). Annales, Series historia et sociologia, 5, 6. Koper, 7–14.

Naldini, P. (1967): Corografia ecclesiastica o' sia Descrizione della città, e della diocesi di Giustinopoli Detto volgarmente Capo d'Istria. Bologna, Forni.

Schulz, J. (1986): Venetian painted ceilings of the renaissance. Los Angeles, Berkeley.

Walcher, M. et al. (1999): Istria. Città maggiori. Capodistria, Parenzo, Pirano, Pola. Opere d'arte dal Medioevo all'Ottocento. Trieste – Mariano del Friuli (GO), Università degli Studi – Edizioni della Laguna.

Zorzi, A. (1977): Venezia scomparsa, volume secondo. Repertorio degli edifici veneziani distrutti, alterati o manomessi. Milano, Electa.